

SLOVENCİ IN DRUGI JUŽNI SLOVANI V DELU JANA ČAPLOVIČA

Rudolf Brtáň

Ján Čaplovič (1780—1847), slovaški mali (podeželski) plemič (slovaško: zeman), je po šolanju v Baňski Bystrici, Lučencu in v Baňski Štiavnici postal jurist in uradnik na županijskem uradu v Baňski Bystrici. Opravil je odvetniške skušnje in se skušal zaposliti kot dvorni agent na Dunaju že junija 1808. Vendar se je zaradi napoleonskih vojn moral kmalu (11. 4. 1809) vrniti v rojstni kraj Horné Příbelce (okraj Vel'ký Krtíš na jugovzhodnem Slovaškem). Tedaj ga je povabil v Slavonijo srbski pravoslavni škof Jožef Putnik, da prevzame službo škofijskega tajnika in pravnega svetovalca na Pankracu pri Lipiku. Odšel je v Slavonijo 5. 9. 1809. Tu se je naučil srbsčine in hrvaščine, se ukvarjal s čebelarstvom, se zaljubil v škofovo sestro in se posvečal tudi glasbi in gledališču. Vendar je zaradi Putnikovega neprimerne vedenja — Putnik je bil svoj čas dijak liceja v Kežmarku na Slovaškem — zapustil 12. 5. 1812 Slavonijo in se, zrelejši zaradi novih spoznanj na bratskem slovanskem jugu, vrnil v domovino. Tu je živel kakšne tri mesece pri očetu učitelju v Ponivah, pri Plachem, podžupanu županije Hont, in pri prefektu Platthyju, kateremu je iz hvaležnosti posvetil tudi eno svojih pravnih del (*Nucleus Plani tabularis*...). Meseca septembra 1812 ga srečamo spet na Dunaju. Tu se je ponujal v službo prijateljem in znancem. Tako je npr. pomagal tudi prof. Juraju Palkoviču pri slovaškem časniku *Týdenník* (1812—1818). Ker pa se kot dvorni agent ne bi bil mogel preživljati, je sprejel 13. 4. 1813 tudi službo pri grofu Fr. Fil. Schönbornu kot tajnik, pozneje pa kot upravnik njegovih zakarpatsko-ukrajinskih posestev v Mukačevu in okolici. Tja je potoval vsako leto čez Slovaško in tako temeljito spoznaval slovaško ljudstvo. Ko je bil na slavonskem Pankracu, so bila njegova opažanja slavonskega ljudstva zgolj bežna in površna. Šele pozneje so se mu odprle oči in mu je bilo žal, da ni tedaj naslikal in opisal tamkajšnjega ljudstva, saj je začel topografsko opisovati toplice (tudi daruvarske) in kraje in se začel ukvarjati s »statistično etnografijo« in »fiziografijo«. Nazadnje si je našel leta 1816 in pozneje dvojce srečnih tém: svoje spomine na *Slavonijo* in *Hrvatsko* in etnografski opis *Slovakov*.

Tako so nastali leta 1816 *Erinnerungen aus Slawonien* (v bratislavski prilogi *Unterhaltungsblätter v Preszburger Zeitung* in v *Vaterländische Blätter*) in duhovita paralela Angležev in Slovakov na Ogrskem *Intermezzo über die Slowaken* (Slowaken sind Engländer in Ungern), ki jo je vstavil pred konec svojih *Erinnerungen aus Slawonien*. Toda tega zabavno dovtipnega opisovanja Slovakov bratislavski profesor Juraj Palkovič ni razumel in je napadel pisatelja v svojem *Týdenníku*; a prav Čaplovič je profesorju Palkoviču pred štirimi leti pomagal, da je dobil dovoljenje za njegovo izdajanje; Palkovič je namreč menil, da se Čaplovič norčuje iz Slovakov in jih sramoti, kakor so to delali domači ogrski (posebno madžarski in nemški) in tuji pisatelji, ki niso tako temeljito poznali slovaškega ljudstva.

Čaplovič pa se ni dal ustaviti, prav zato, ker je hotel pisati ravno v obrambo Slovakov. Zato je objavil poziv, naj mu pošljejo prispevke o Slovaki (Bitte an die unterkarpatische Leser wegen Beiträge über die Slowaken), o katerih je hotel napisati topografsko-statistično etnografijo. Prav Slavonija in Slovaška (pozneje glasovno in slovansko sorodno Slovensko, saj se rodna Slovaška v Čaplovičevem rodnem jeziku imenuje Slovensko, ob tem nazivu pa stoji ime Slovinsko kot poimenovanje Slovenskega) sta bili v središču njegovega pisateljskega zanimanja in ljubezni. Toda s svojimi članki (*Erinnerungen aus Slawonien*) je zaradi resnic v njih razburil proti sebi pravoslavne škofe in katoliško duhovščino, ker je iz avtopsije (in z bistrim očesom protestanta evangeličana) povedal nekaj grenkih resnic, pozivajoč s tem k poboljšanju. Prav tako je njegov *Intermezzo über die Slowaken* (Slowaken sind Engländer in Ungern) razburil tudi Slovake in Madžare, tako da so tudi nadaljnje študije Slowaken in Ungern in *Nachrichten über die Slowaken* itd. bile v jedru bister dokaz o tem, da so Slovaki Angleži na Ogrskem (Beweis, dass die Slowaken in Ungern Engländer sind, halb Ernst, halb Scherz); prav ta dvosmiselnost pa je mikala in zabavala.

Južnim Slovanom, Slavoncem (Srbom in Hrvatom), je namenil svoje časopisne članke tudi v knjižni obliki pod naslovom *Slawonien und zum Theil Croatien* (Pešta, 1819), kar je za časa ilirskega prerođa pomenilo tehten prispevek in položilo nov predromantični temelj narodopisju teh narodov. Zato pišemo o tem delu temeljiteje; te stvari so doslej večinoma neznane.

Svoje delo *Slawonien und zum Theil Croatien*¹ je izdal kot 14. knjigo, deloma iz avtopsije, deloma po virih, ki so bili dobri (Peter Benický), deloma pa tudi slabši; zato je najbrž dal na čelo knjigi geslo *Sunt bona mixta malis*. Pobudo mu je dal Taube s svojim Opisom Slavonije (*Beschreibung des Königreiches Slawonien etc.*) 1777/78. Putnik je sicer mislil dati delo komu predelati, toda Čaplovič se je tedaj bolj zanimal za čebele in druge reči. Pozneje je bilo Čaploviču žal, da svojega bivanja v Slavoniji ni porabil za lasten temeljit opis slavonskega (srbskega) in hrvatskega ljudstva. Zadovoljen tudi ni bil s tem, kar je kot spomine pošiljal Webbru v Bratislavi za *Unterhaltungsblatt*.

Pozval je druge, da bi mu poslali pripombe, toda poslala sta mu nekaj samo Landenhanfer in Körmend. V tem ga je krepko podprl prijatelj Smith

¹ Mea Historia litteraria, III, Tomus, VII. Meine gedruckten Werke. XIV, s. 81—121.

iz Pakraca (ki je bil tedaj že na Dunaju pri agentu D'urikoviču, plemiču iz Ivankovec), najbolj pa Slovak in plemič Peter Benický, tedaj tajnik škofa v Karlovcih. Nanj se je obrnil 6. 3. 1816 in dobil od njega največ in najboljše podatke, posebno o pravoslavni cerkvi, tako da so pozneje ta del vsi najbolj pohvalili. Čaplovič je pisal tudi škofu Mušickemu (9. 5. 1816), naj mu napiše prispevek o samostanih, vendar od tega »medveda« (»von dem Bären«) ni dobil nobenega odgovora. Preštudiral je Declaratorium iz leta 1779, ker je bil še veljaven. Šel je k dvornemu svetniku Kaševiču, vendar mu ta ni hotel nič povedati (»er war ein Flegel immer«). Kar je želel, je dobil po zaslugi Nemca Hitzingerja, tajnika, ki mu je posodil izvirnik. O pravoslavni v Bukovini mu je dala podatke češka dvorna pisarna.

Poskusil je izdati rokopis, ko še ni bil dokončan, pri Webru (17. 11. 1817), v tiskarni Bauerja (1818), ki mu je nekaj tudi natisnil, vendar se nista pogodila. Brž ko je delo dokončal, je prosil Stratimiroviča in Benickega za podporo (23. 4. 1818) in je poslal v revizijo rokopis o cerkvi (30. 8. 1818) in *Kereszthuryju* (30. 9. 1818) s sedmimi vprašanji, vendar Kereszthury nanje ni odgovoril. Del o Slavoncih je poslal v recenzijo Putniku (16. 12. 1818), vendar je dobil zgolj malenkosten odgovor. Za informacije o šolah je prosil Nestoroviča v Budimu, vendar odgovora ni dobil. Prav tako mu ni odgovoril Petrovič na vprašanja o prebivalstvu požeške županije.

Zaradi neuslužnih Srbov in lenih škofov (v Dalmaciji, Vršču, Temešvaru, Novem Sadu, Budimu in Karlovcih) ni dobil na pisma z dne 28. 7. 1818 niti besede odgovora; zato ni mogel izdati dela, ki bi bilo tako popolno, kakor si je sam zamišljal. Dobil je poročila samo s Sedmograškega, Bukovina je (po 18. 9. 1818) molčala, oglasil se je samo Kölesy iz Pečuha. Pisal je gluhonemim Srbom. Zato ima pri delu največjo zaslugo (»das Meiste«) Slovak Peter Benický.

Rokopis je poslal Kopitarju, ki pa je zahteval še tiskane interpolacije (vrnil 7. 3. 1819), in tako je dobil rokopis vrnjen, a šele 20. 7. 1819. Založbo je prevzel Hartlebnov komi Reichard, ki ga je dal tiskati Strauszu v latinici.

Obljubil mu je za honorar 70–80 ducatov in 10 izvodov, kar je tudi izpolnil, dal je celó 55 forintov za prepisovanje. Tako je dobil Čaplovič prvi »častni« honorar, ki mu je prišel zelo prav. Tisk se je zavlekel v mesece od 8. 7. 1818 do 2. 3. 1819. Prvi izvod je poslal Čaplovič 29. 3. 1819 Petru Benickemu v Karlovce; saj je bil pravzaprav Čaplovičev sodelavec in ima zasluge za pravilne in točne podatke o pravoslavni cerkvi. Izvod je daroval tudi Rummyju (revanš za Monumenta hungarica) in Andréju. En izvod na velinovem papirju je poslal prestolonasledniku s spremnim pismom s posredovanjem Belegardeja, toda prestolonaslednik, sto let pred Sarajevom, ni pokazal za Srbe in Hrvate nobenega zanimanja in se Čaploviču ni niti zahvalil niti ga ni povabil v avdienco. Čaploviču je bilo žal, da je napravil ta »den dummen Strich«. Več čuta je pokazal za knjigo nadškof Stratimirovič, ki je pisatelju podaril (za broširan izvod na velinu) 25 forintov dunajske veljave. Po en izvod so dobili Toni Schneider, bratranec Ján in tudi Kotzebue, ki je dal o spisu objaviti obširno kritiko v Literarisches Wochenblatt.

Sicer je delo doživelo nad 25 kritik, kar je pomenilo izreden odmev. Citirala sta ga Šafárik in Kollár, od Čehov Jungmann. Vsi so hvalili živ

način pisanja in resnične in točne podatke. Srbsko-madžarski pisatelj odvetnik Vitković je pisal (29. 3. 1819) navdušeno: »Multum Tibi debet slavica gens, plurimum srblica!... Boni prudentesque Te laudabunt, senior aetas venerabitur!« Bral jo je tudi Sabbas (Sava) Tököly. Nekaterim se je zdelo samo, da je knjiga draga, a Vitorović je po srbsko pripomnil: »Za rod nas takve lepe stvari scsitati in nauciti za deset forinti nije skupo.« Voljan je bil delo prevesti v srbščino. (»Opus hoc tuum adgrediar in serblicum idioma vertere, adeo enim utiles continet institutiones, ut serblis eas legere debere necessum reputem!«) Vendar knjige ni prevedel. Po Rummyju naj bi jo prevedel v srbščino profesor v Skadru Basil Arsenović z dopolnili in popravki. Nadškof je pisal, da je Čaplovič dobro predstavil srbske zadeve, in sekretar P. Benický je izdal, kako je bil Stratimirovič vesel, češ da so v knjigi srbske reči prikazane v boljši luči kot pri dotedanjih pisateljih, tujih in domačih, zadeve, o katerih nič ne vedo niti škofje niti nadškofje in ki jih Čaplovič bolje pozna kot mnogi Srbi. To je bila obenem hvala na račun P. Benickega. Brankoviću je knjiga tako ugajala, da jo je sklenil kupiti za vse samostane. Tudi Rummyja je knjiga o marsičem poučila, imel pa je pridržke glede izbora iz korana.

Kritike so delo hvalile, tako na primer Hesperus tudi del o Slavoniji: »Über Slavonien ist bisher kein so viel umfassendes, so viele zuverlässige specielle Angaben enthaltendes und so anziehend geschriebenes Werk erschienen.« Tudi cenzor Kopitar sam se je oglasil s stališča svoje fiksne ideje »slavizma«. Čaplovič mu je hotel odgovoriti, vendar je to opustil, saj je dobro poznal Kopitarja in je od tedaj pazil nanj. Kopitar se je oglasil tudi na Rummyjevo kritiko. Nemci so očitali Čaploviču, da je njegov slog (ker je Slovak) »hie und da wieder etwa undeutsch« in da ni mojster nemškega izražanja. Najobširneje je pisal Kotzebuejev Literarisches Wochenblatt. Med številnimi nadaljnjimi je zanimiv škof Fischer iz Jagra (Egra), ki se je bojda izrazil, da mu je prijetno, ker je Čaplovič primerjal pravoslavne in katoličane, na kar je razsvetljenec Čaplovič duhovito pripomnil, namigujoč na škofov priimek: »Ja, ich glaub es! denn im Finsteri ist gut fischen.«

Knjižica pa je bila tako porabna, da so jo na Dunaju z velikim uspehom uporabljali Jožef Eszterházy, dvorni svetnik Gombos in sekretar Gály kot referenti. Čaplovičeva knjiga je po pripovedovanju dobro služila tudi grofu Széchényiju, le prestolonaslednik jo je ponosno obšel...

V letih 1816—1819 se Ján Čaplovič ni zanimal samo za Slavonce in Srbe, ampak tudi za Slovence in Hrvate, za Slovake in druge narode Ogrske. Misli, kako bi obdelal šest glavnih narodov Ogrske, in 200 forintov, denar, ki ga je dobil v Hesperusu kot drugo nagrado, žrtvuje v ta namen. Sam razpiše natečaj v Chronik der österreichischen Literatur, št. 95, v prilogi Intelligenzblatt, pod naslovom *Preisauflistung für ethnographische Beyträge über Ungarn*. Dvesto zlatim je hotel iz svojega dodati še sto, da bi tako podprl slovstvo in razširil domoznanstvo (Vaterlandskunde) o kraljestvu Ogrskem. Hotel je zapolniti pomembno vrzel v statistični etnografiji Ogrske, tj. opisati različne na Ogrskem bivajoče narodnosti (Völkerschaften).

Za svoje delo si je napravil načrt, ki je vseboval sedem delov (po takih obravnavah, kakor so jih predstavljala dela Schwartznerja, Lipskega, Wald-

steina in Kitaibela, Crusiusa, Schütza ali Heimbucherja-Pikessyja delo o nošah). Opisati je hotel v svoji Etnografiji naslednje narode in narodnosti:

1. Madžare (kot Hauptnation), čeprav jih ni imel zmerom rad in se kot mali plemič-zeman ni prišteval k njim, 2. Slovake (h katerim je spadal: »Slavus sum natus et educatus« se glasi začetek njegove Etnografije Slovakov na Ogrskem), 3. Rusine, prekmurske Slovence (Vandale), 4. Hrvate, Slavonce, 5. Nemce, 6. Romune in 7. druge kot stranske narode ali narodnosti (Neben-völker: Grke, Armence, Žide, Francoze (!), Italijane, Klementince (Albance) in Cigane.

Slovenci so med poglobitnejšimi narodi, takoj za Madžari, Slovaki in Ukrajinci, pred Hrvati in Slavonci (mednje je prišteval najbrž tudi pravoslavne Srbe kot nekdanji sekretar škofa Putnika na Pakracu), šele za njim je postavil Nemce in Romune s stališča Ogrske.

Posebej je dal odtisniti tudi 20 izvodov članka iz Chronik in jih 15 razposlal. V tem članku je prosil, da bi mu poslali prispevke v madžarskem, latinskem ali nemškem jeziku. Poleg glavne nagrade je dodal za najboljše in najboljše delo še honorar v znesku 150 forintov in izvod natisnjene dela, dve akcesitni premiji v višini po 100 forintov, vsem drugim pa po 50 forintov in proste iztise spisa. Poslal pa mu je le Eimann »Etwas gutes«, vsi drugi so bili gluhi in nemi.

Isti poziv pa je objavil Čaplovič tudi v Unterhaltungsblatt. Als Beylage zur Pressburger Zeitung 1819, No. 98.³ Tega je bral neki častivredni Slovenec na Ogrskem, prekmurski pisatelj Jožef Košič, župnik na Dolnjem Seniku pri Monoštru, o katerem si je Čaplovič zapisal: »... einen braven Mann, den Alsó Szölnöker kath. Pfarrer Jos. Kosits zur Ausarbeitung einer Ethnographie seiner Wandalen«. Košič je Čaploviču obljubil v pismu z dne 29. 12. 1819 svoj prispevek o Slovencih med Muro in Rabo, ki jih danes imenujemo prekmurski Slovenci. In res je že 29. 2. 1820 poslal Čaploviču svoj spis, iz česar moremo sklepati, da je imel gradivo zanj že zbrano.⁴ Tudi je prav 1819 objavil madžarski zgodovinar Lajos Bitnitz članek o »Totih« v županiji Vas in Zala (A Vasi és Sala Vármegyeyi Tótokról, Tudományos Gyűjtemény 1819, 59—74) z obilnimi podatki o življenju prekmurskih Slovencev, ki jih je Bitnitzu poslal župnik Štefan Ficko (prim. V. Novak, Gradivo Jožefa Košiča za etnografijo Prekmurja, Slovenski etnograf II, 1949, 100) in jih je Košič prevzel v svoj spis.

Čaplovič pa Košičevega spisa dolgo ni objavil. Šele 3. 9. 1823 ga je naprosil, da bi opisal še pokopavanje mrtvih in da bi dovolil navesti svoje ime. Košič je dopolnilo poslal 9. 10. i. l. in Čaplovič ga je prejel 4. 11. Koliko je Čaplovič Košičev rokopis spreminjal, je težko reči — mnogo ali bistveno vsekakor ne, kar dokazuje tako pisateljev slog kot Čaplovičeva opomba v drugi objavi spisa: »... Sam pri tem nimam druge zasluge, kot da sem delo g. Košiča preuredil, prepisal in to in ono izpustil, kar po mojem mnenju lahko izostane, ne da bi etnografija pri tem kaj trpela.« Če pa primerjamo prvo in drugo madžarsko objavo Košičevega spisa, se prepričamo, da ga je

² Chronik der österreichischen Literatur 1819, št. 95, s. 191.

³ Presburger Zeitung 1819, št. 98.

⁴ Mea Historia litteraria 3, s. 253.

Čaplovič nekoliko spreminjal le — ali predvsem — za drugo objavo. (Prim. Traditiones 4, 158.) Čaplovič je poslal Košičevo razpravo *A Magyar Ország Vendes-Tótokról* (O vendskih Totih na Madžarskem) v revijo *Kedveskedő*, ki je izhajal na Dunaju kot priloga časnika *Magyar Kurir* samo v letu 1824; tu so jo objavili od št. 19 (3. 9.) do 42 (19. 11.).⁵ Najbrž ne bo pojasnjeno, zakaj ga je poslal v objavo najprej temu malo znanemu časopisu in šele čez leta tedanji glavni madžarski znanstveni reviji *Tudományos Gyűjtemény*, ki ga je objavila 1828, zv. V, str. 3—50. Iz te revije v nemščino prevedena je bila razprava objavljena v dunajskem *Neues Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst* 1829 (v št. 32, 34, 38, 39, 41, med str. 249 do 318) z naslovom *Die Wenden in Ungern. Ethnographisch geschildert von Joh. v. Csaplovics*. Čaplovičevo avtorstvo sicer ne velja za spis o prekmurskih Slovencih, saj v uvodni besedi sam pove, da mu ga je poslal duhovnik — tu Košičevega imena niti več ne imenuje.

O Hrvatih je pisal Čaplovič še naprej. Tako je z Jaschkejem priredil *National Kleidertrachten und Ansichten von Ungarn, Croatien, Slavonien, dem Banat, Siebenburgen und der Bukovina* (1821), sam pa *Ethnographische Übersicht der Komitate und der Militärgrenze*,⁶ *Heutige Einwohner Ungarns*,⁷ *Über Dalmatien*⁸ in več drugih člankov, posebno *Ethnographiai értekezés Magyar Országról* (Etnografsko poročilo o Madžarski),⁹ v katerih je opozarjal na etnološko problematiko Ogrske, deloma tudi na Južne Slovane. V peštanski reviji *Tudományos Gyűjtemény* je hotel objaviti svojo študijo *Ethnographie der Croaten*.⁷

Nekako istočasno kot od Košiča je dobil Čaplovič tudi spis hrvaškega župnika Simona *Palatinija* o gradiščanskih Hrvatih, pisan latinski. Tudi ta rokopis je še prevedel v nemščino (leta 1822). Ta svoj prevod je poslal 19. 8. 1828 uredniku *Tudományos gyűjtemény* Thaiszu, kjer naj bi ga bil prevedel v madžarščino. Toda urednik je bil prelen in tega ni storil. Tako se je zgodilo, da je Čaplovič vzel svoj nemški rokopis o Slovencih in drugi rokopis o Hrvatih in ju poslal v Bratislavo tiskarju Webbru. Zahteval je za tiskovno polo 4 forinte konvenčne valute. Weber je bil voljan in je 15. 4. pisal Čaploviču, naj poskrbi za cenzorja na Dunaju. Čaplovič pa mu je 23. 4. odgovoril, da mora Weber dati rokopis v cenzuro v Bratislavi; zato je 25. 4. Weber zahteval rokopis, v upanju, da bo cenzor Gregor Dankovský (profesor na pravni akademiji, po rodu z Moravskega) ravnal z rokopisom naklonjeno in prizanesljivo. Čaplovič mu je rokopis ponudil 2. 5. po knjigarnarju Huebnerju in je 12. in 14. 5. poizvedoval, ali je rokopis dobil. Kmalu je »der Vater« poslal Čaploviču 2. 6. že prvo tiskovno polo v korekturo. V drugi tiskovni poli je opazil, da je veliko teksta izpuščenega (starkes Deletum); zato je pisal Webbru 4. 7., naj zahteva restitucijo prečrtanega teksta. Weber mu je

⁵ Magyar kurir 1824, priloga Kedveskedő, št. 19.

⁶ Gl. J. Čaplovič n. rokopis, s. 254—267, in V. Jankovič: Ján Čaplovič, Život, osobnost, delo. Martin 1945, s. 172—176.

⁷ J. Čaplovič, n. delo, s. 269.

⁸ Hesperus 1821, št. 7.

⁹ Pannonia 1821, št. 27.

¹⁰ Isis 1821, s. 84.

¹¹ Tudományos gyűjtemény 1822, št. 2—8.

odgovoril, da cenzor ni bil voljan tega storiti, in tako je pri Slovencih še veliko več črtal (vertilgt). To je bilo maščevanje tega ničvrednika (Halunke), ker si ga je bil Čaplovič v *Unterhaltungsblattu*¹² (*Pressburger Zeitung*) 1826 zaradi njegove »solidne madžaromanije« v članku *Ursprung der Magyaren* pošteno privoščil (prostituir). Zato je Čaplovič pisal 15. 7. Webro, naj mu rokopis vrne.

Naneslo je, da je bil tedaj na Dunaju škof Stanković in da je potoval okoli 7. 8. 1828 v Budim. Čaplovič mu je izročil rokopis s prošnjo, naj ga pošlje peštanskemu cenzorju Drechslerju; prosil ga je za to tudi pismeno 9. 8. Pisal je odvetniku Aleksandru Kubínyiju, ki je dobil rokopis od Stankoviča, da ga pošlje Drechsleru. Kubínyi pa ga je dal Bzdúchu (menda Slovaku iz Brezove) in je odpisal 12. 8. Čaplovič ga je prosil, naj dvigne rokopis pri Bzdúchu 16. 8. in ga izroči Stankoviću. Toda Bzdúch ga ni hotel izročiti brez Čaplovičevega pristanka. To zapleteno sprenevedanje je zagrenilo Čaploviča in je 23. 8. pisal Kubínyiju in Bzdúchu. Tako je končno rokopise le dobil pravi mož — cenzor Drechsler. Ta cenzor pa je pisal Stankoviću, da je rokopis že cenzor cenzuriral, zato ga on kot cenzor ne podpiše. Zato je Stanković navsezadnje vrnil rokopise po »tolikem križevem potu« Čaploviču.

Čaploviču so bili pri srcu Slovenci in Hrvati, pri srcu mu je bil tudi natis njegovega dela. Bil je odvetnik in je našel svojo pot. V Pešti je bil ravno prefekt Freiseisen; zato je Čaplovič vložil rekurz na »Statthalterey« (namestniški urad); vložil ga je z rokopisom vred dne 23. 9. 1828 v roke prefektu, da bi zadevo izročil agentu Procopiusu (Slovaku iz Skalice), ta pa dal dalje dr. Riesu v Pešti. Besedilo ostrega Čaplovičevega rekurza se je ohranilo,²³ enako latinsko dopisovanje. Nazadnje je dobil Čaplovič 14. 10. 1828 omenjeno indorsatum: »Insolito huic recurentis petito deferri nequire,« k čemur je Čaplovič ironično dodal: Also ist der salva venia censor Dankovsky ein absoluter Monarch! — Siehe, so geht es in Ungern, in dem constitutioneler Ungern zu! O Ungern! Ungern! Welche Eselköpfe!²⁴

Razdražen se ni vdal, ampak je napisal še odločnejši priziv na Hofkanzlei. Nazadnje pa si je premislil — dvignil je roke in natisnil rokopis 1829 v časopisu *Neues Archiv*²⁵ pod naslovom *Die Wenden in Ungern*, kar je mogel storiti samo na avstrijskem Dunaju, ne pa na Ogrskem. Rokopis je izšel neokleščen. Njegov odtis je poslal v Pešto cenzorju Drechslerju, ki ga je

¹² P. t., št. 3—4, 6—7.

¹³ Gl. op. št. 5.

¹⁴ *Mea Individualis Historia litteraria* 2, s. 269.

¹⁵ V. Jankovič, cit. delo, s. 172—174.

¹⁶ *Tudományos gyűjtemény* 1828, št. 5.

¹⁷ Stavek »ad. p. 269« v *Mea individualis Historia Litteraria* 2, s. 269.

¹⁸ *Archiv* ... 1829, št. 32, 34, 38—39, 41.

¹⁹ *Tudományos gyűjtemény* 1828, št. 5, in *Mea individualis Historia litteraria* 2, s. 275.

²⁰ *Mea Historia litteraria* 3, s. 197—209.

²¹ Gl. op. št. 5.

²² *Pressburger Zeitung* 1826, št. 89.

²³ *Mea Historia litteraria* 3, s. 202—204.

²⁴ P. t., s. 200.

²⁵ *Neues Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst* 1, 1829, št. 32, 34, 38—39, 41.

osramočen in krit junija 1829 »ohne zu dreschen« odposlal, posredoval ti-skarni. Tako je mogel Weber delo izdati knjižno oktobra 1829 in dati Čaplo-viču za ves njegov trud in zoprnost 70 forintov dunajske veljave.

Tako so izšli *Croaten und Wenden in Ungern* (Pressburg 1829)! Ko ne bi bil imel Čaplovič že prebogatihkušenj kot pisatelj in publicist v Avstriji, na Dunaju, na Ogrskem, v Bratislavi in Pešti, bi ne bil mogel Slovencev tako popularizirati v dveh madžarskih časopisih in v enem nemškem in ne bi bila izšla Košičeva razprava v Čaplovičevi priredbi v polnem obsegu. Po vseh končanih mukah si je zapisal Čaplovič o birokratski in policijski nečloveškosti: »Diese kurze Geschichte ist ein Beweis, welcher Bestialität hier die Schriftsteller blosgestellt sind. Man erwäge, wieviel ich Briefe schreiben musste wegen dieser Bagatelle [delo je štelo 160 strani!], welchen Ver-drusz erleben!«²⁶

Delo je Jankovič uvrstil v leto 1830, kar je napačno, kajti Čaplovič je že oktobra 1829 razpošiljal kakšnih 16 honorarnih izvodov: svojemu brat-rancu (Vavrinu Čaploviču, bibliotekarju pri grofu Zichyju in ustanovitelju biblioteke Čaplovičiana v Dolnem Kubínu s 60 000 knjigami in rokopisi), Hartlebnu, Toniju Schneiderju, Szigethyju, agentu Szűtsu, notarju Eimannu, decembra Bäuerleju, leta 1834 Gräferju in Dunderju (iz Prage), 1835 Karlu Littowu, Mateju Koscu iz Ponik na Slovaškem (kjer je Čaplovič preživil mlada leta pri očetu evang. učitelju) in nazadnje koncipistu Paulányju.

Delo je doživelo razmeroma slaboten odmev. Rösler, ki se je posvečal Slovanom, je v *Ofner gemeinnützige Blätter*²⁷ poudaril, da je Čaplovič med poznavalci sedanjega stanja na Ogrskem nedvomno prvi (»unstreitig der erste«), da pozna kraje in narode, ki jih vneta raziskuje, in da je intelek-tualno in državljansko neodvisen (kot upravitelj gospostva grofa von Schön-bornu v Mukačevu in okolici, kot odvetnik in agent in kot svobodomiseln pisatelj). Bil je skratka *neodvisen* in je kot pisatelj poleg tega imel še po-seben dar, podoben Schwertnerjevemu, namreč v statistiki »svoj posebni lahkotni način podajanja« (»eigene launigste Darstellungsgabe«), kar je vnašal tudi v tuja dela, ki jih je prirejal in predeloval. Rösler je pozitivno ovred-notil monografijo o Slovencih in Hrvatih, kjer je pisatelj narisal ljudsko življenje, način, ki ga je imenoval etnografski (»Etnographie nennet er sie«).

Rösler pa je imel o delu tudi pridržke: ni zaupal Čaplovičevim virom, zlasti pa mu ni bil všeč njegov publicistični zabavni slog, kajti pri takih delih (in Čaplovič je bil nagnjen k temu) bi utegnil biti prepovršen.

Uvod v knjigo o Hrvatih in Slovencih je datiral Čaplovič na Dunaju 1. 5. 1828; trajalo je torej več kot leto dni, da je knjiga izšla. O knjigi je bilo oznanilo tudi v *Theuter Zeitung* (1830). K delu se je vrnil še leta 1835 neki osel (»ein asinus«) v *Tudományos gyűjtemény*,²⁸ ki se je zapičil v Čaplovičev uvod, češ da je šlo Čaploviču predvsem za statistično in ne za zgodovinsko etnografijo. To je res, ker je Čaplovič imel bolj topografski in etnografski smisel in interes. Ta »asinus« je bil menda Podhorsky (po rodu Slovak) na Dunaju in ni razumel Čaplovičevih besed.

²⁶ *Mea Historia litteraria* 3, s. 206.

²⁷ *Ofner Gemeinnützige Blätter* 1829, št. 92.

²⁸ *Tudományos gyűjtemény* 1835, 8, s. 91.

S tem se Čaplovičeve študije o Slovencih in Hrvatih v bistvu končujejo. Naj je na kakršne koli načine pridobival vednosti o Slovencih, Hrvatih, Srbih in drugih narodih na Ogrskem, mu pripada nevenljiva zasluga, da je prvi napisal ali izdal etnološke spise o teh narodih, tako kakor je napisal tudi etnografijo Ukrajincev (Rusnjakov, Rusinov) in etnografijo svojih rojakov Slovakov (*Ethnographia Slavorum in Hungaria* leta 1823—1824 in definitivno 1837 s poznejšimi dodatki do smrti), Madžarov, Nemcev, Ciganov in drugih narodnosti in etničnih skupin. Spisi so ostali v rokopisu. Bil je v pravem pomenu besede utemeljitelj etnografije vseh prebivalcev na nekdanjem Ogrskem v prvi polovici 19. stol. Največ je objavljajl v nemščini, manj v latinščini, še manj v madžarščini in slovaščini. Bil je mali plemič-zeman, ki je imel narodno in jezikovno zavest, skaljeno zgolj od plemiškega ogrskega »patriotizma«. Vendar se je iztreznil. Sovražil je sleherni krivico in sleherni nasilje, ki so ju doživljali Slovani in drugi narodi, zlasti od psevdomadžarov, madžaromanov, madžaronov in napihnjenih madžarskih fevdalcev. Postal je branilec Slovakov, kakor priča njegova publicistika, njegovo sodelovanje z L'udovítom Štúrom in njegova rokopisna *Ethnographia Slavorum in Hungaria*, ki se začenja ne samo s citatom iz Herderja in s slavospevom Slovanom, ampak tudi z besedami: *Slavus sum natus et educatus* — Slovan sem po rojstvu in po vzgoji. Zato je imel rad tudi Slovence, Hrvate in Srbe.

Po slovaškem izvirniku pripravila za objavo

Vilko Novak in Viktor Smolej

Zusammenfassung

DIE SLOWENEN UND ANDERE SÜDSLAWEN IM WERK VON JÁN ČAPLOVIČ

Ján Čaplovič (1780—1847), seiner Bildung nach Jurist, lernte in Verwaltungs- und Wirtschaftsverwaltungsdiensten die Zustände und die Völker der ungarischen Länder kennen. Seine Ansichten und Feststellungen teilte er der Öffentlichkeit in Zeitungsartikeln und in Form von Büchlein mit, die zur topographisch statistischen Ethnographie Ungarns in den ersten Dezennien des 19. Jahrhunderts beitrugen. Nach seinen Diensten in Slawonien 1809—1812 entstanden seine Artikel, die er unter dem Titel »Erinnerungen aus Slawonien« 1816 im Druck erscheinen liess. Den Slowaken und den Slowenen widmete er mehrere Zeitungsartikel, die er auch als Broschüre unter dem Titel »Slawonien und zum Theil Croatien« (Pest 1819) veröffentlichte. Der günstige Empfang in der publizistischen und kritischen Öffentlichkeit bewegte ihn, dass er sein Interesse auch auf die Slowenen und andere Slawen in Ungarn erweiterte. Die Slowenen rechnete er zu den hauptsächlichsten Völkern Ungarns — nach Ungarn, Ukrainern und Slowaken. In einem Zeitungsaufruf wandte er sich an Publizisten und Wissenschaftler mit der Bitte um Materialien oder Artikel für die geplante Heimatkunde Ungarns. Die Beiträge sollten in ungarischer, deutscher oder lateinischer Sprache verfasst sein. Auf slowenischer Seite fand dieser Aufruf vorerst keine Erwiderung. Als aber Čaplovič mit seinem Aufruf in der Zeitung 1819 neuerdings auftrat, ermunterte er den Pfarrer in Dolnji Senik (Felsőszőlő), Jožef Košič, der in einem Brief vom 29. 12. 1819 Čaplovič seine Mitarbeit anbot: er versprach ihm, einen Artikel über die Slowenen zwischen der Raab und der Mur zu schreiben. Einem weiteren Brief vom 29. 2. 1820 legte Košič seinen Aufsatz bei. In demselben hatte Košič einige Angaben aus dem Artikel übernommen, den Lajos Bitnitz in der Zeitschrift »Tudományos Gyűjtemény« 1819 veröffentlicht hatte mit Angaben, die ihm der Pfarrer Štefan Ficko mitgeteilt hatte. Čaplovič veröffentlichte ihn nicht sofort und ersuchte Košič noch 1823 um einige Ergänzungen. Inwiefern Čaplovič den Artikel Košič' ergänzt oder umgearbeitet und ihm die letzte Redaktion verliehen hat, kann nicht festgestellt werden, weil das Original Košič' nicht erhalten ist. Doch hatte Čaplovič den Artikel Košič' zumindest wesentlich nicht umgeändert, was auch die Anmerkung Čaplovič' in der zweiten Ausgabe bestätigen dürfte: »Ich habe dabei selbst keinen anderen Verdienst, als das ich das Werk des Herrn Košič umgeformt, abgeschrieben und dies oder jenes ausgelassen habe.« Der Artikel Košič' in der Redaktion Čaplovič' erschien 1824 in der Zeitschrift »Kedveskedő«, die in Wien als Beilage der Zeitung »Magyar Kurir« herausgegeben wurde und zwar von der Nr. 19 (3. 9.) bis zur Nr. 42 (19. 11.). Erst im J. 1828 wurde der Artikel in der wissenschaftlichen Zeitschrift »Tudományos Gyűjtemény« abgedruckt. Mit der Veröffentlichung in der Wiener Zeitschrift »Neues Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst« 1829, Nr. 32, 34, 38, 39 und 41 kam der Artikel von Jožef Košič in die breitere Öffentlichkeit und in die wissenschaftliche Evidenz. Doch war Košič als Autor nicht angeführt!